

# Grzeszczak, Monika

---

## Europa i jej wartości

---

Etnolingwistyka 22, 215-218

---

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wych przy omawianiu kluczowego dla etnolingwistyki pojęcia obrazu świata, książkę Jamesa

Underhilla warto przełożyć w całości na polski.

Adam Głaz

## EUROPA I JEJ WARTOŚCI

*Europa und seine Werte. Akten der internationalen Arbeitstagung „Normen und Wertbegriffe in der Verständigung zwischen Ost- und Westeuropa“, 3–4 April 2008 in Lublin, Polen*, red. Jerzy Bartmiński, Rosemarie Lühr, Frankfurt am Main; Peter Lang, 2009, 287 s.

Książka *Europa und seine Werte...* wydana w 2009 roku w niemieckim wydawnictwie Petera Langa jest zbiorem dwudziestu jeden artykułów – referatów wygłoszonych na międzynarodowej konferencji *Normy i wartości w kontaktach między wschodnią i zachodnią Europą*<sup>1</sup>, która odbyła się w dniach 3–4 kwietnia 2008 roku w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Spotkanie było połączone z szóstym posiedzeniem Komisji Etnolingwistycznej Komitetu Językoznawstwa PAN nt. *Wartości w językowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*. Była to druga konferencja zorganizowana w ramach zainicjowanego przez stronę niemiecką projektu *Normen und Wertbegriffe in der Verständigung zwischen Ost- und Westeuropa*. Pierwsze tego typu spotkanie miało miejsce w lutym 2006 roku w Jenie, a jego zwieńczeniem był wydany rok później tom pokonferencyjny pod redakcją Bettiny Bock i Rosemarie Lühr.<sup>2</sup>

Prezentowana publikacja ma charakter międzynarodowy (zamieszczono w niej artykuły w trzech językach: niemieckim, angielskim i rosyjskim) oraz interdyscyplinarny (autorzy referatów to przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych: lingwiści, socjologowie, filozofowie i in.).

Zamieszczone teksty można podzielić na cztery bloki tematyczne, a mianowicie: 1) artykuły poświęcone jednemu z kluczowych pojęć społeczno-politycznych – DEMOKRACJI<sup>3</sup>, przedstawiające to zagadnienie z perspektywy socjologicznej, filozoficznej, politologicznej i językoznawczej; 2) analizy lingwistyczne eksplikuujące wartości w różnych językach europejskich (m.in. polskim, rosyjskim, ukraińskim) w aspekcie synchronicznym lub diachronicznym; 3) studia prezentujące wyniki badań empirycznych nad wartościami w perspektywie wewnątrz – vs. międzykulturowej lub podejmujące rozważania nad miejscem norm i wartości w procesie nauczania interkulturowego, oraz 4) studia o charakterze teoretycznym i metodologicznym prezentujące możliwości badania tożsamości narodowej ujęte z perspektywy etnolingwistyki i antropologii społecznej. Niektóre artykuły zostaną omówione skrótowo ze względu na przedmiot analizy oraz zastosowane metody badawcze.<sup>4</sup>

Tom otwiera artykuł Jörga Oberthüra pt. *Pojęcia demokracji i ich przemiany – rozważania teoretyczne i metodyczne nad rekonstrukcją*

<sup>1</sup> Sprawozdanie z konferencji napisali Joanna Szadura i Grzegorz Żuk. Zob. „Etnolingwistyka” 20, s. 435–436.

<sup>2</sup> Tytuł tomu brzmi: *Normen- und Wertbegriffe in der Verständigung zwischen Ost- und Westeuropa. Akten der internationalen Arbeitstagung*, 27–28 Februar in Jena, red. Bettina Bock, Rosemarie Lühr, Frankfurt am Main; Peter Lang, 2007. Publikacja ta została zrecenzowana przez Monikę Bednarczuk, zob. jej *Rozumienie wartości a porozumienie*, „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury” 20, s. 392–393.

<sup>3</sup> Stosuję następujące formy zapisu: dla pojęcia kapitaliki, dla leksemu kursywę.

<sup>4</sup> Kilka artykułów prezentowanych w omawianym tomie ukazało się również (niektóre w zmodyfikowanej wersji) w „Etnolingwistyce” t. 20 (2008) i t. 21 (2009).

*dyskursu wartości*.<sup>5</sup> Artykuł prezentuje przesłanki teoretyczne oraz podłoże metodyczne badań nad wartościami z perspektywy socjologicznej. Punktem wyjścia rozważań jest model prezentujący wzajemne zależności między językiem (nazwami wartości), praktyką społeczną (posługiwanie się językiem) i porządkiem społecznym (instytucji). W centrum zainteresowania badacza znalazło się pojęcie DEMOKRACJI, współwystępujące w tekstach prasowych z takimi pojęciami, jak WOLNOŚĆ, RÓWNOŚĆ, SPRAWIEDLIWOŚĆ. Autor łączy dwie techniki badawcze: socjologiczną ilościową i jakościową analizę treści (zmierzającą z jednej strony do wskazania częstotliwości współwystępowania słowa kluczowego z WOLNOŚCIĄ, RÓWNOŚCIĄ, SPRAWIEDLIWOŚCIĄ, z drugiej zaś do wyłonienia listy rangowej 25 słów najczęściej pojawiających się w danym subkorpusie) z metodyką korpusowo-lingwistyczną, z wykorzystaniem analizy pola pojęciowego. Zdaniem badacza tendencje zauważane w języku (w tym zmiany znaczeniowe wyrazów, występowanie, pomijanie wyrazów w tekstach) wskazują na zachodzące w danym społeczeństwie przeobrażenia społeczne.

Trzy rozprawy, mieszczące się w pierwszym bloku tematycznym, mają charakter stricte lingwistyczny.

Aleksy Judin w artykule *Pojęcie DEMOKRACJA w słownikach języka rosyjskiego XIX–XXI wieku* analizuje definicje słownikowe rosyjskiego leksemu *demokratija* oraz jego deirywaty (*demokrat*, *demokratičeskij*, *demokratičnyj* i inne). Autor stawia sobie za cel pokazanie, jak z jednej strony dominująca w danym czasie ideologia, z drugiej zaś przekonania leksykografa mogą wpływać na definicje leksyko-graficzne pojęć nacechowanych aksjologicznie. W rezultacie badacz wyróżnia dwa historyczne i trzy współczesne profile DEMOKRACJI (tzn. warianty rozumienia uzależnione od różnych punktów widzenia) w języku rosyjskim.

Natalia Chumakova przybliży z kolei historię rozwoju semantycznego *demokracji* w ję-

zyku niemieckim. Punktem wyjścia rozważań autorki podjętych w artykule *Powstanie i historia pojęcia DEMOKRACJA* jest twierdzenie, że pojęcie DEMOKRACJI (udokumentowane już w 5 w. p.n.e. w znaczeniu „władzy ludu”) jest charakteryzowane w językach europejskich poprzez przyporządkowanie mu różnych cech semantycznych i konotacyjnych. Zdaniem badaczki dla lepszego zrozumienia poszczególnych zmian semantycznych, dzięki którym różne znaczeniowe cechy konotacyjne pojawiły się lub zniknęły, w każdym z przypadków powinna być brana pod uwagę z jednej strony etymologia oraz wczesna historia słowa, z drugiej zaś aktualna sytuacja historyczno-polityczna i społeczna. Badaczka stwierdza m.in., że pojęcie DEMOKRACJI jako rezultat wielowiekowej historii – od momentu pojawienia się tego leksemu na początku XVI wieku w języku niemieckim – przybrało szereg charakterystyk, z których najważniejsze współcześnie to *równość*, *wolność*, *tolerancja* i *prawa człowieka*.

Semantyka DEMOKRACJI jest również przedmiotem zainteresowania Moniki Grzeszczak w artykule *Pojęcie DEMOKRACJI we współczesnym języku polskim. Próba definicji kognitywnej*.<sup>6</sup>

Drugi blok tematyczny otwierają rozprawy polskich badaczy, oparte (podobnie jak studium Moniki Grzeszczak) na metodologii wypracowanej w środowisku lubelskich etnolingwistów. Przedmiotem szczegółowych analiz są takie pojęcia, jak NARÓD (Monika Bednarczuk), PATRIOTYZM, NACJONALIZM i SZOWINIZM (Małgorzata Brzozowska), a także RODZINA (Iwona Bielińska-Gardziel) i DOM (Jerzy Bartmiński). Pokazano bazowe wyobrażenie tych pojęć oraz ich warianty (profile), funkcjonujące w różnych typach dyskursu publicznego (m.in. w dyskursie lewicowym, narodowo-prawicowym, kościelnokatolickim, liberalno-demokratycznym, feministycznym, anarchistycznym).<sup>7</sup>

W artykule *Polski DOM w aspekcie fizycznym, społecznym i kulturowym* Jerzy Bartmiński

<sup>5</sup> Wszystkie tytuły podaję w polskim tłumaczeniu.

<sup>6</sup> Artykuł ukazał się w zmodyfikowanej wersji w 21. tomie „Etnolingwistyki” (2009).

<sup>7</sup> Trzy pierwsze rozprawy (o narodzie, patriotyzmie i rodzinie) ukazały się drukiem również w wersji polskiej w tomie 21. „Etnolingwistyki” (2009).

ski stawia pytanie o językowo-kulturowy obraz domu zakorzeniony we współczesnym języku polskim i jego miejsce w systemie społecznych norm i wartości. Przeprowadzona analiza potwierdza tezę, że *DOM* funkcjonuje w polszczyźnie jako symbol i wzorec kulturowy, przynależny do „wspólnej bazy kulturowej” w rozumieniu Teuna van Dijka, tłumaczy też jego odporność na zmiany w okresie nasilającej się globalizacji życia w Polsce.

Inne szczegółowe analizy lingwistyczne dotyczą takich pojęć, jak *WŁASNOŚĆ*, *WOLA / WOLNOŚĆ*, *NIEZALEŻNOŚĆ*, *ODPOWIEDZIALNOŚĆ*, *BEZPIECZEŃSTWO*, *MIGRACJA* w różnych językach europejskich.

Przedmiotem zainteresowania Bettiny Bock w artykule pt. *Własność jako wartość w eurofrazach* są tzw. „eurofrazy” (tj. zwroty i przysłówia występujące w co najmniej trzech językach europejskich, przy czym przynajmniej jeden język nie jest genetycznie spokrewniony z pozostałymi), wyrażające ‘własność / posiadanie czegoś’. W rozumieniu pojęcia *WŁASNOŚĆ* w kontekście europejskim wpisane są – zdaniem badaczki – dwa podstawowe znaczenia: 1) ‘władza dysponowania czymś’, 2) ‘pozyskiwanie czegoś.’ Bock dzieli „eurofrazy” na cztery grupy, każdą z nich ilustrując przykładami. Są to frazy wyrażające: 1) posiadanie własności, 2) pozyskiwanie własności (majątku, pieniędzy), 3) władzę właściciela rozporządzania i korzystania z własności, 4) obowiązek społeczny (wynikający z aktów prawnych). Zdaniem lingwistki „eurofrazy” pokazują zakorzenione od najdawniejszych czasów w całej Europie rozumienie własności.

Przedmiotem analizy Niny Gryshkovej w artykule *Leksemy volja i samostijnist’ w języku ukraińskim* są leksemy *volja* (pol. *wolność*) i *samostijnist’* (pol. *niezależność*), które wraz z innymi leksemami tworzą koncept *NIEPODLEGŁOŚCI* w języku ukraińskim. W opinii autorki wybór tych dwóch leksemów nie jest przypadkowy – *volja* i *samostijnist’* zajmują bowiem przeciwległe bieguny w polu semantycznym *NIEPODLEGŁOŚCI*, a przeciwieństwo to bazuje na rodzaju podmiotu: *volja* zazwyczaj odnosi się do osoby, *samostijnist’* do narodu i państwa. Autorka wskazuje na różnice w de-

finiowaniu obu leksemów w słownikach języka ukraińskiego, ich etymologię, hiperonimy, synonimy, wyrazy przeciwstawne, derywaty słowotwórcze oraz s frazeologizowane połączenia wyrazowe.

Olga Frolova w artykule *Semantyka odpowiedzialności* analizuje składnię i semantykę rosyjskiego pojęcia *ODPOWIEDZIALNOŚCI*, opierając się na narodowym korpusie języka rosyjskiego i danych słownikowych oraz korzystając z aparatu teoretycznego składni predykatowo-argumentowej.

W artykule *Pojęcia SECURITATE I SIGURANȚĂ w słownictwie rumuńskim. Analiza pola znaczeniowego i doświadczanych przez nie zmian semantycznych* Ioan Lăzărescu poddaje analizie leksykalnej, semantycznej i pragmatycznej dwa rumuńskie słowa o różnym pochodzeniu: *securitate* (pol. *bezpieczeństwo*), przynależne do języka specjalistycznego oraz *siguranta* (pol. *zabezpieczenie*), charakterystyczne dla mowy potocznej, które w niektórych kontekstach mogą być używane synonimicznie. Pierwsze ma rdzeń łaciński i zostało zapożyczenie z języka francuskiego, drugie pochodzi z języka greckiego. Fakt ten potwierdzać ma szczególnie pozycję języka rumuńskiego jako języka wschodnioromańskiego, który w rozwoju historycznym ulegał wpływom różnych języków bałkańskich. Ciekawe zdaniem badacza jest to, że oba słowa rozwinęły w nowoczesnym rumuńskim osobliwe konotacje, w zależności od różnych historycznych i politycznych realiów ostatniego wieku.

Genc Lafe zajmuje się z kolei pojęciem *MIGRACJA*, które w języku albańskim jest wyrażane przez dwa leksemy *emigracja* i *migracja*. W artykule pt. *O niektórych tendencjach na polu semantyczno-konceptualnym migracji w języku albańskim* badacz rekonstruuje cechy prototypowe pojęcia nadrzędnego, wydobyte na podstawie analizy semantyczno-konceptualnej. W dalszej kolejności analizuje znaczenia słowa *emigracja* w języku albańskim. Jest kilka słów na jego określenie – starotureckie słowo *kurbet* z negatywną konotacją, literackie słowo *mërgim* z konotacją emocjonalną oraz neutralny termin *migracion*. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie trzy wyrazy są uważane za synonimy, jednakże

ze względu na różne konteksty historyczno-kulturowe reprezentują one różne pojęcia. Lafe zajmuje się ich semantycznym i historycznym rozwojem.

Prezentowany tom pokonferencyjny zamykają dwa studia poświęcone możliwościom badania tożsamości narodowej.

Tekst Anny Horolets *Wymiary różnicowania i scalania systemów wartości w tożsamości narodowej: perspektywa antropologii społecznej*<sup>8</sup> dotyczy dwóch wymiarów badania tożsamości narodowej obecnych we współczesnych teoriach socjologicznych oraz pracach z zakresu antropologii społecznej: wymiaru różnicowania i scalania systemów wartości.

Rozprawa Jerzego Bartmińskiego i Wojciecha Chlebdy pt. *Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów*<sup>9</sup> prezentuje z kolei propozycje metodologiczne badania językowego obrazu świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w perspektywie jednoczącej się Europy i nasilających się procesów globalizacji badania międzynarodowe i międzykulturowe z zakresu społecznych norm i wartości wydają się niezwykle potrzebne. Prezentowane wydawnictwo wpisuje się w nurt badań porównawczych nad systemem aksjo-normatywnym prowadzonych w perspektywie interkulturowej. Artykuły w zbiorze cechuje – w związku z podejmowaną tematyką i podejściem interdyscyplinarnym – duża różnorodność. Przedmiotem szczegółowych analiz są pojęcia społeczne (DOM, RODZINA, NA-

RÓD, WŁASNOŚĆ, BEZPIECZEŃSTWO, MIGRACJA), społeczno-polityczne (DEMOKRACJA), ideologiczne (PATRIOTYZM, NACJONALIZM, SZOWINIZM) i moralne (ODPOWIEDZIALNOŚĆ). Pod względem objętościowym dominują rozprawy lingwistyczne. I tu pojawia się zasadnicze pytanie dotyczące wyboru metod badawczych i zastosowanej metodologii, które pozwoliłyby uzyskać porównywalne i miarodajne rezultaty. Prezentowana publikacja nie proponuje w tej kwestii zwartej koncepcji. Wyniki analiz trudno bowiem porównywać ze sobą w perspektywie międzykulturowej ze względu na odmienne paradygmaty i perspektywy badawcze. Spójne metodologicznie są jedynie prace polskich lingwistów. Również zakres wziętych do analiz danych jest dość zróżnicowany. Przedmiotem analiz lingwistycznych są bowiem w pierwszej kolejności dane systemowe (m.in. Yudin, Chumakova, Gryshkova, Lăzărescu, Lafe), systemowe i tekstowe (Lăzărescu – obok danych systemowych analizuje wybrane utwory Kurta Tucholskiego), łączone dane systemowe, ankietowe i tekstowe (Bartmiński, Brzozowska, Bielińska-Gardziel, Bednarczuk, Grzeszczak). Trudno więc mówić o porównywalności również pod tym względem.

Mimo to książka *Europa und seine Werte* stanowi publikację cenną, która może zainteresować przedstawicieli nauk humanistycznych i społecznych, a w szczególności lingwistów, kulturoznawców i socjologów.

Monika Grzeszczak

<sup>8</sup> Wersja polska w 21. tomie „Etnolingwistyki” (2009).

<sup>9</sup> Polska wersja tego tekstu w 20. tomie „Etnolingwistyki” (2008).